

ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

*Наталія Захарчук, доцент Національного авіаційного університету,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України*

У статті розроблено та обґрунтовано методику підготовки майбутніх спеціалістів екологічної сфери до міжкультурної комунікації за допомогою використання комунікативних ситуацій у навчальному процесі. Досліджено вплив таких ситуацій на формування професійної комунікації фахівців-екологів.

Ключові слова: комунікативна ситуація, екологічна освіта, концепція екологічної освіти в Україні, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Сучасна екологічна ситуація справедливо визнається багатьма вченими як етап загострення глобальних екологічних проблем (О.Г. Білявський, В.Г. Кремінь, Л.М. Курняк, Ю.А. Скиба та ін.). У подоланні цієї кризи провідну роль відіграє формування екологічної культури, свідомості та світогляду кожного громадянина; професійна підготовка фахівців екологічної сфери для вирішення проблем навколишнього середовища шляхом кооперації, скоординованих довготривалих планів розвитку світової громади без шкоди довкіллю. Пріоритетними напрямками стають екологічна освіта та виховання молоді. Концепція екологічної освіти України визначає таку освіту як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, спрямоване на формування екологічної культури, як складової системи національного й громадського виховання всіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін і програм, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема екологічної освіти студентів розкривається в працях В.В. Авдєєвої, Л.І. Білик, Н.М. Буринської, В.С. Крисаченка, М.Л. Курка та ін. Формування екологічної свідомості досліджують М.М. Кисельов, Б.Т. Ліхачов, О.В. Плахотник та ін. Проблеми екологічної підготовки аналізують Б.Г. Йогансен, І.Д. Зверев, Г.С. Тарасенко та ін. Утім, у науковій літературі недостатньо приділено уваги ролі саме гуманітарних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх екологів.

Завданнями вищої екологічної освіти є розроблення програми навчальних курсів з екології відповідно до вимог часу, до міжнародних принципів, потреб регіонів і відповідних стандартів. Реалізація згаданих завдань цілком залежить від успішної співпраці екологів з іноземними колегами в міжнародних масштабах, тобто від їх готовності до міжкультурної комунікації. Проте досягнення відповідного рівня готовності майбутніх екологів до міжкультурної комунікації ускладнюється відсутністю науково-теоретичного обґрунтування та практичної бази для забезпечення такої підготовки.

Таким чином, **метою статті** є розробити та обґрунтувати методику підготовки майбутніх спеціалістів екологічної сфери до міжкультурної комунікації за допомогою використання комунікативних ситуацій у навчальному процесі; показати вплив таких ситуацій на формування професійної комунікації фахівців-екологів.

Виклад основного матеріалу. Характерна ознака структури навчання в технічних закладах проявляється в послідовності складових одиниць педагогічного процесу. Ми пропонуємо етапи підготовки майбутніх екологів до міжкультурної комунікації, які є основою їх фахового становлення: орієнтувально-підготовчий, комунікативно-тренувальний та аналітико-творчий. Відповідно, кожен з цих етапів характеризуватиметься використанням певних комунікативних ситуацій.

Метою першого орієнтувально-підготовчого етапу є ознайомлення студентів з теоретичними основами міжкультурної комунікації, її структурними компонентами; формування професійної орієнтації та мотивації щодо ролі міжкультурної комунікації в професійній діяльності; оволодіння майбутніми екологами соціально-психологічними

знаннями, необхідними для усвідомлення особливостей професійної міжкультурної комунікації, для розуміння та аналізу комунікативних ситуацій, партнерів по комунікації, підбір форм, методів і прийомів ведення розмови; засвоєння етнокультурного навантаження професійної міжкультурної взаємодії тощо.

На цьому етапі під час засвоєння студентами вищих технічних навчальних закладів теоретичних та операційних знань важливу роль виконує викладач, завдання якого – допомогти в підборі, опрацюванні, інтерпретації, осмисленні інформаційно-змістового матеріалу. Доцільним є використання прийомів, які контролюють рівень розуміння студентами змістового матеріалу: риторичні запитання, короткі бесіди, попереднє опитування, робота з додатковою літературою тощо.

Як засвідчує досвід експериментальної роботи, проблемний характер навчальної діяльності створює психологічну установку на засвоєння нового матеріалу, забезпечує позитивну мотивацію, розкриває причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними явищами й вимогами майбутньої професії, систематизує набуті знання та досвід.

З огляду на складність матеріалу методи одностороннього подання матеріалу (лекція, доповідь, пояснення), методи активізації слухачів (бесіда, дискусія, диспут) використовуються з елементами пошукової спрямованості. Ефективними є такі методики, як стратегія *Виклику* (за Ч. Темплом): навчальний процес відбувається краще, коли базується на вже відомому матеріалі, викликає запитання та потребує постановки власних цілей. Досягти цього можна, використовуючи моделювання певних ситуацій.

Ситуація 1. Фокусуючі запитання. Наукові, проблемні запитання, які встановлюють зв'язок між уже вивченим матеріалом і новим, формулюються як проблема, таємниця, анекдот та вводяться до будь-якого відомого методу. Можна використовувати для парної або групової роботи: студентам відводиться дві хвилини, щоб самостійно знайти відповідь, а згодом поділитися своєю думкою з партнером. Нарешті, трьом-чотирьом парам пропонується працювати з навчальною групою. Цим самим забезпечується як комунікативна, так і мисленева активність усіх студентів, і з'являється стимул для обмірковування, обговорення. Наприклад, під час вивчення міжкультурної професійної діяльності та її характерних особливостей студентам-екологам пропонується знайти відмінності між просто комунікацією, міжкультурною комунікацією та міжкультурною комунікацією в екологічній сфері й проілюструвати прикладами свої рішення.

Ситуація 2. Спільно. Метод розрахований на групову роботу студентів, де вони мають можливість почути думку інших. Студентів розбивають на "домашні групи" по чотири людини, які разом працюють над проектом з теми "Види міжкультурної комунікації", досліджуючи типові стратегії й тактики для кожного з видів комунікації (офіційна, неофіційна, ініціативна, вимушена і т.д.) в межах професійної діяльності. У кожній групі студенти отримують власний номер. На занятті ті, хто мають номер один, просуваються на один крок уперед (до сусідньої групи), два – на два кроки вперед і т.д. Студенти під номером чотири залишаються на місці й пояснюють роботу власної групи тим, хто прийшов "у гості". Після повернення кожного учасника у свої групи, йде обговорення отриманого матеріалу й порівняння чужої роботи з власною.

Використання таких ситуацій у навчальному процесі підсилює та оптимізує пізнавальну функцію та функцію забезпечення міжкультурного обміну. Поряд з класичними методами навчання для підготовки студентів-екологів до міжкультурної комунікації на орієнтувально-підготовчому етапі використовуємо й спеціально адаптовані для цього форми роботи, метою яких є залучення до аналізу й аргументації своїх рішень, передбачення та прогнозування кінцевого результату своєї діяльності й діяльності партнерів по комунікації. Тут за основу можна взяти методи, запропоновані І.Л. Плужник [3]. Наведемо кілька прикладів.

Завдання 1. "Аналіз професійних інцидентів". Розглядаються й обговорюються конфліктні професійні ситуації міжкультурної комунікації: доцільність використання біопалива у виробництві автомобілів, що поліпшить екологічну ситуацію в Європі (основному ринку збуту продукції) та зростання витрат на таке виробництво в Японії та США. Аналіз та обґрунтування причин конфлікту здійснюється, враховуючи різницю в

нормах професійної поведінки й культурно специфічних способах мовленнєвого оформлення, адекватних змісту професійних ситуацій. Коментуються різні варіанти позитивної вербальної та невербальної поведінки, що сприяє попередженню конфлікту.

Завдання 2. **"Вирішення професійно-значущих проблемних ситуацій-кейсів".**

Аналізується мова й поведінка учасників реальних професійних міжкультурних комунікативних ситуацій. Пояснюється зміст професійних дій, виражається думка щодо мотивів, причин і змісту дій учасників. Розвивається емпатія. Так, на заняттях з іноземної мови пропонуємо подивитися фрагмент обговорення спільного проекту Британії та Ірландії із безпечного для довкілля способу видобування нафти в шельфах, пояснити дії учасників, їхні мотиви, шляхи досягнення компромісу.

Отже, орієнтувально-підготовчий етап дає можливість студентам-екологам зануритися в атмосферу міжкультурного спілкування, отримати уявлення про інші культурні традиції, поглибити знання власних, співставити та порівняти їх. Усі завдання спрямовані на орієнтацію студентів готуватися до майбутньої професійної міжкультурної комунікації, на створення установок на оволодіння комунікативними вміннями, тому вони носять інформативний, репродуктивний та аналітичний характер.

На комунікативно-тренувальному етапі відбувається усвідомлення продуктивних і непродуктивних особливостей власної готовності до професійної міжкультурної комунікації. На основі цього за допомогою викладача студенти-екологи окреслюють шляхи вдосконалення та розвитку міжкультурних комунікативних умінь на заняттях з ділової української мови, культурології, іноземних мов, необхідних для майбутньої успішної професійної діяльності як на регіональному, так і на міжнародному рівнях.

Метою цього етапу є спонукання до комунікативного самовизначення студентів; створення відповідних умов для оволодіння та реалізації навичок міжкультурної комунікації, для використання набутих знань і умінь на практиці, в нестандартних ситуаціях професійної діяльності, для апробації нових прийомів та методів міжкультурної комунікації, використовуючи при викладанні гуманітарних дисциплін комунікативні ситуації професійного спілкування, діалогічно-дискусивні технології, моделювання різноманітних ситуацій із залученням представників інших культур, тренінгів тощо.

Важливим елементом на цьому етапі виступає спільне або кооперативне навчання, яке носить комунікативну забарвленість, активізує студентів через залучення конструктивного мислення, підвищення професійної мотивації, соціального розвитку. Майбутні екологи усвідомлюють актуальність і необхідність умінь співпрацювати з іншими. Отже, варто використовувати такі ситуації комунікативного характеру.

Завдання 3. **Рольова дискусія.** Перед початком студентів розбиваємо на групи й просимо, співпрацюючи разом над темою "Вплив індустрії на навколишнє середовище", дотримуватися певних правил і знайти рішення проблеми відмінної інтерпретації спільних немовних елементів у світових культурах (наприклад, в індійській, японській, бразильській, українській тощо). Правила встановлюються такого характеру: кожен бере участь, жоден не домінує; висловлювання мають бути з теми; залучається активне слухання; підтримка один одного необхідна.

Студенти по черзі отримують ролі організатора (визначає порядок роботи та слідкує за ним), хронометриста (розподіляє кількість часу), тлумача (відповідає за єдине трактування завдання всім членам групи), реєстратора (робить записи під час групового обговорення, підводить підсумки роботи), репортера (презентує роботу групи решті студентів).

У такий спосіб навчальний процес скеровується на формування в студентів-екологів відповідальності за комунікативних партнерів, осмислення та проектування власних дій, відносин кооперативного характеру, компромісного підходу до вирішення професійних проблем; на формування толерантного ставлення й розуміння культурних відмінностей колег-екологів.

Завдання 4. Аналогічний результат має і наступний метод **Трьохступеневе інтерв'ю.**

Студентів розподіляємо на домашні групи по чотири-шість учасників, у кожную групу запрошуємо студентів по обміну. Ознайомившись з темою (наприклад, використання у виробництві технологій на зменшення викидів, поширення міст і вплив цього процесу на

біорізноманітність тощо) і з'ясувавши, яке запитання перед ними стоїть, студенти діляться на пари та беруть один в одного інтерв'ю, дізнаючись думку співрозмовника. Потім кожен презентує думку партнера домашній групі, і всі разом обговорюють її до досягнення одностайного рішення. Це сприяє не лише формуванню комунікативних умінь у типових професійних ситуаціях, підготовці до практичних дій, але й уведенню в ситуацію носія іншої культури.

Невід'ємною частиною формування готовності майбутніх екологів до міжкультурної комунікації є рольові та ділові ігри, які вимагають від викладача ретельної попередньої підготовки з добору домашніх завдань, питань, розробки контрольних завдань і методики проведення таких навчально-тренувальних ігор. Цей метод включає виконання студентами типових операційних функцій, віртуальних ролей для аналізу оцінювання, синтезування отриманих знань і застосування відповідних тактик і стратегій при самостійному вирішенні запропонованих проблем. Студенти проявляють ініціативу, генерують ідеї, змінюють, удосконалюють, поєднують уже існуючі методи ведення розмови, відбувається активізація їхньої діяльності, спонукання на креативні, творчі рішення.

Запропонована ситуація є засобом підготовки до комунікативної діяльності, формування позитивних мотивів, засвоєння теоретичних знань і відпрацювання практичних дій професійної та комунікативної діяльності. Роль викладача полягає у включенні студента в активну, самостійну, творчу діяльність. Для цього детально аналізується ситуація (назви фірм, країни, де вони знаходяться, кількість фахівців, які беруть участь у переговорах, їх посади, напрямки досліджень тощо), розприділяються та розробляються ролі (директори, керівники відділів, представники Європейських країн і т.д.), рольові дії (презентація екологічних технологій для виробництва фільтрів кожною з компаній, обговорення та аналіз результатів презентацій, виникнення конфліктної ситуації, її уникнення або вирішення, досягнення консенсусу тощо), хід гри. Крім того, доцільним є включення спонтанності й імпровізації для імітації реальних професійних умов міжкультурної взаємодії.

Формування ціннісного ставлення студентів-екологів до професійної міжкультурної комунікації проходить при застосуванні емоційно забарвлених завдань, створенні спонтанних ситуацій, що апелюють до особистісного ставлення та прояву емоцій, стимулюють особистісну активність студентів, підвищують їх шанси на успішний результат комунікативної взаємодії з представниками інших культур і мінімізують можливості конфліктів.

Третій етап – аналітико-творчий – дає можливість для творчої діяльності, для аналітичного підходу в набутті знань, умінь і навичок міжкультурної комунікації, для відповідної їх корекції в межах професійної діяльності, особистісних характеристик та індивідуального комунікативного стилю. Метою цього етапу є демонстрація самостійного творчого підходу до міжкультурної комунікації, готовності до неї в процесі майбутньої професійної діяльності. Студенти реалізують отримані знання та вміння, проявляють ініціативу й творчість у доборі методів, стратегій, прийомів ведення розмови. Важливим завданням для педагога на цьому етапі є створення умов для переносу засвоєних способів діяльності в нові ситуації за межами аудиторії.

Здійснення цього етапу проходить як на практичних заняттях, так і в позааудиторній роботі (English speaking club, дискусійний гурток "Моя думка", співпраця з іноземними колегами на семінарах, міжнародних конференціях, наприклад, "Політ", за допомогою Інтернету тощо). Наведемо декілька прикладів таких завдань.

Завдання 5. **Кореспондент** – унікальна можливість отримати знання та корисну інформацію від представника іншої культури на екологічну тематику, що вимагає ретельної та всебічної підготовки з боку студента (розшифровка, редагування одержаних даних). Ймовірним завданням для інтерв'ю є з'ясування в студентів по обміну (іноземців), які навчаються в цьому ж університеті, відмінних і спільних методів контролю забруднення (переробки відходів: окремий збір, захоронення, спалювання, утилізація) у двох країнах – рідній і Україні. Отриману інформацію студенти-екологи аналізують, презентують її товаришам, обговорюють.

Висновки. Застосування таких навчальних завдань у процесі викладання формують і розвивають у студентів-екологів уміння та навички конкретної продуктивної діяльності в непередбачуваних, нестандартних, нетипових комунікативних ситуаціях міжкультурної взаємодії в межах професійної роботи. Запропонована методика підготовки майбутніх екологів до міжкультурної комунікації за допомогою комунікативних ситуацій є однією із спроб теоретичного обґрунтування та практичного застосування різноманітних методів формування готовності студентів-екологів до здійснення професійної міжкультурної комунікації, що носять теоретичний, прогностичний, аналітичний і творчий характер.

Література

1. Захарчук Н.В. Підготовка майбутніх екологів до міжкультурної комунікації в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: методичні рекомендації [Текст] / Н.В. Захарчук ; за заг. ред. О.С. Березюк. – Житомир : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – 100 с.
2. Концепція екологічної освіти України від 20.12.2001р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7.
3. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. на соиск. ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 [Текст] / Плужник Ирина Ленаровна ; Тюменский государственный университет. – Тюмень, 2003. – 48 с.
4. Темпл Ч. «Развитие критического мышления через чтение и письмо» в системе высшего образования : Стратегии для использования в любых предметных областях [Текст] / Ч. Темпл. – Нью-Йорк : Институт «Открытое общество», 2001. – 240 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СИТУАЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ЭКОЛОГОВ К МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Наталия Захарчук, доцент Национального авиационного университета, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник Института педагогики НАПН Украины

В статье разработана и обоснована методика подготовки будущих специалистов экологической сферы к межкультурной коммуникации посредством использования коммуникативных ситуаций в учебном процессе. Исследовано влияние таких ситуаций на формирование профессиональной коммуникации специалистов-экологов.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, экологическое образование, концепция экологического образования в Украине, межкультурная коммуникация.

THE USE OF COMMUNICATIVE SITUATIONS IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE ECOLOGISTS FOR CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

Natalia Zakharchuk, Ph. D. (Pedagogic) Assistant professor, National Aviation University, Senior employee of a high-level scientific research, Institute of Pedagogic NAPS of Ukraine

The article suggests and analyses the methods of training future ecologists for intercultural communication through the use of communicative situations in the learning process. The effect of such situations in the formation of professional communication of ecological specialists is studied.

Keywords: communicative situation, environmental education, the concept of environmental education in Ukraine, cross-cultural communication.